

Az elvitt istenek.

(Walters W. Frank után.)

Bir. 18. 23—24. „Hátrafordíták a Dán fiai az ő arcukat és mondának Mikának: Mi dolgod van, hogy utánunk kiáltasz? Ő pedig felele: Az én isteneimet, a kiket csináltam, elvittétek és az én papomat, és elmentetek; és vajjon mim van már nekem több? s mégis azt mondjátok, mi dolgom vagyok?”

A felolvasott alapigék az emberi lélek történetének egy tanulságos forduló pontját, egy átmeneti korszakát illusztrálják. Minden átmenetnél megvan a hatás és a visszahatás, megvan az előnyök és hátrányok, a nyereségek és veszteségek. A haladásnak minden egyes lépése, mialatt az emberiségre általában áldást és jótéteményt eredményez: az egyesek nagy számánál rendszeren kárt és szenvedést idéz elő. Az átmenet az óból az újba nem történhetik meg rázkodások nélkül. A köznek java alig állhat elé az egyesek pillanatnyi vesztesége nélkül. Minden új gépészeti találmány után hangzani szokott a kézi munkások jaj-kiáltása: „elraboltátok élet-eszközeinket, elvettétek kenyerünket, s mialatt a haladás újabb vivmánya fölött büszkélkedve ujjongotok, minket az éhség és nyomor zsákmányaiul hagytatok.” Ugyanez áll a társadalmi és politikai reformoknál is; itt se történhetik változás és előre-lépés anélkül, hogy egyesek, kiknek érdekei a régi intézményekkel és helyzettel összekötve voltak, veszteséget és romlást ne szenvednének. — Azt mondják, hogy a hangyák, midőn útjukban folyóvizre akadnak, kiméletlenül tolják egymást elébb-elébb, mind egész a tulsó partig. s az így épült élő hidon, haldokló társaik felett, vonul át a hangya sereg. Ehez nagy részben hasonló az emberi haladás is. — Az emberiség nagy hadserege ellenállhatlan menetben halad elé a nagyobb győzelmek s egy magasabb rendeltetés felé; s mi természetesebb, mint-

hogy útjában hátrahagy tört sziveket, összeomlott életeket, pusztává lett otthonokat, és megfosztott, elhagyatott oltárokat. A kiknek nincs elég akaratjuk és erejük a győztesekkel haladni, azok ott züllenek elmaradva a szükségben és nyomorban. Mit ér nekik az emberiség haladása, ha csak annyit tudnak, látnak, hogy az életük tönkre ment, reményük elveszett, szentélyeik összetörték, s az oltárról isteneik elvitettek?! . . . Ugy tetszik, hogy a kornak egy ilyszerű tragédiája van folyamatban napjainkban is. Az utolsó évtizedek óta az emberi gondolkodás roppant élénk mozgásban van. A természettudományban a régi nézetek és vélemények egymást követve tűnnek el az újabb meg újabb felfedezések és találmányok előtt. Többé már nem élünk abban a világban, a melyben atyáink éltek. Tudományos hitformáink, tételeink, egészen átváltoznak, és újra alakulnak. — De a tudományos fölfedezések mellett s részint épen ezek miatt, egy új és mélyebb kutatás indult meg a társadalmi erkölcsiség és a vallás alap-elemei, alkatrészei felől is. Az ész ma már nem tesz különbséget és kivételt, nem ismer oly dolgot, melyet kutatni és megvizsgálni kész ne lenne. S e szellem mind tovább terjed. Régen csak a tudósok és bölcészek vizsgálódtak; de ma már telve van a lég s minden gondolkozó ember tudja, hogy az erkölcsnek legfontosabb tételei s a hitnek legtiszteltebb és legszentebb tárgyai is, a természetes ész által, mint legfelsőbb bíró által, kell hogy megvizsgáltassanak s megítéltessenek.

Innen van az, hogy nemcsak az iskolákban és a tudósok gyülekezetében özönlik a gondolkodás dagálya, hanem az eddig csendes otthonokba s áhítatos szivekbe is behatol a kérdezgetés, gyanakodás, kéte!kedés áradata, fenyegetve, hogy elsodorja a tiszteletnek régi tárgyait, s a megszentelt oltárokat ott hagyja majd pusztán és sötéten. Elannyira, hogy a lelkek ezen forradalmában igaznak bizonyulnak a Jézus jósló szavai: „Ne gondoljátok, hogy azért jöttem a világra, hogy békeséget bocsássak e földre; nem azért jöttem, hogy békeséget bocsássak, hanem fegyvert.“ — Mint a haladás és szabad gondolkodás emberei, büszkén emlegetjük, hogy mikép halad az emberiség a hitnek nemesebb formái s az Istenről alkotott magasztosabb gondolatok útján; örömmel látjuk, hogy mikép tömörül és növekedik egy előre-törő hadsereg mind nagyobbra

és nagyobbra s mikép halad állandóan, kitartással fokról fokra, lépésről lépésre. De e közben ritkán gondolunk azokra, kik hátul ballagnak; kiknek egész világot üresre seprte a feltámadt új gondolat; kiknek nincs erejük együtt menni s az ígéret valamely új és jobb földjét hatalmukba keríteni. Ezeren meg ezeren képesek a kételkedés erejét elsajátítani, önmagukban fölidézni, és pedig, fájdalom, anélkül, hogy képesek lennének egy magasabb hit lehetőségeit felfogni és magukévá tenni. Ők jól tudják, hogy a modern (ujabb-kori) gondolkozók és tanítók legjobbjai és legbölcsebbjei már teljesen lemondottak a régi formákról, elavult tanokról; de önmagok nem képesek belátni és átérezni amaz isteni valódiságokat, ama nagy igazságokat, melyek az emberi vélemény hullámozása felett mindig ott lebegnek. És így, mivel oltárunk elpusztult: úgy látják ők, mintha maga a vallás is veszendőben volna; mivel házi és felekezeti isteneik összedültek: azt képzelik, hogy a nagy mindenség istene is eltűnt; mivel kedvencz templomuk ingadozni kezd: azt hiszik, hogy a világegyetem oszlopai is inganak. — Ez a kor trágédiája; a régi eget és föld elmúlnak, mielőtt az új ég és új föld megérkeznék. A régi istenek távozóban vannak, de azért nem mindenki érezi az örökkévaló Istenségnek jelenlétét. Nem, mert a kételkedés leczkéje oly könnyű, de a mélységes hit leczkéje oly nehéz! — A kételkedés ezen trágédiáját írja meg századunk, a kételkedését, mely az emberektől elrabolja isteneit, de nem mindig vezeti át győzelemre az új hitet. — „Az óceán partján Ül egy vándorcsoport, Mindenik elmondja, Életének vesztesége mi volt. Egyik régi dicsőségről, A másik halmaz kincséről Beszél, mely elveszett. Egyik a hűtlen barátról, Másik a kedves halottról Szól, kit eltemetett. S midőn elmondák sorsukat, . . . Egy, a ki addig hallgatott, Mélabús hangon szót emel: „Veszteségték nehéz lehet, De az enyém még nehezebb *Én hitemet vesztettem el!*“ „Óh jaj! — mondák a vándorok — Az élőnek kedves halott . . . Nehéz, mit mér a sors s az ég A szárazon és tengeren, De a tiéd az életben, Bizony, legnagyobb veszteség!“ — E trágédiát írja most századunk; de ne feledjük, hogy ugyanez szokott megíratni minden új vallás és új hit megérkezésekor. Büszkén emlegetjük a keresztény vallás nagyszerűségét, és az áldást, melyet a Krisztus evangéliuma

a világra hozott; de ne feledjük, hogy volt idő, midőn a keresztény vallás atheismusnak, istentelenségnek látszott, mely elsodorta a régi vallások szent humánitásait, lerombolta templomait, istenek képeit, a melyeken a századok népének hite s tisztelete csüngött. — Beszélünk az örömről és elragadtatásról, melylyel az evangelium fogadtatott; de ne feledjük ama bátor férfiakat s nőket, kik a régi vallás szépségeért harczra keltek; kik sirtak romjai felett, s gyászt öltöttek, midőn a fényes istenek elhomályosultak a Kálvária nagy fiának (a Jézusnak) halvány tekintete előtt. Mert az elmúlt idők istenei soh'sem lehettek volna istenek, ha az ember-szivnek egykor valamely szükségét és vágyát ki nem elégítették volna; s épen ezért a századok folytán a tisztelet s ragaszkodás oly nagy és erős lett irántuk, hogy csak sebzett lelkek árán voltak már elszakíthatók. A tért a régi romoktól megtisztítani szükséges és kell is, de bizonyos az, hogy nem mozdíthatjuk el köveit anélkül, hogy szét ne tépnők a folyondárt, mely azt átöleli. — De mégis eltűntek mindannyian ez istenek, és az emberi sziv túlélte azokat, túlélte a veszteséget, s többé egy sem ohajtaná visszahozni őket. — És ebben egy fontos tényt egy nagy leczkét tanulhatunk; — — megtanuljuk a vallásnak bámulatra méltó erejét és életképességét, midőn látjuk, hogy mily sok istent volt képes túlélni a vallás! Tán nincs csillag az egeken, vagy porszem a földön, mely imádva ne lett volna. Bármerre tekintsünk, fenn, lenn, körül — mindenütt ott találjuk a régi hitek romjait, oltárok töredékeit, elvesztett istenek egykoron imádott szentelt alakjait. Alig lehet valami meghatóbb és érdekesebb, mint szemlélni a vallásos ösztön működését, mikép csüng kezdetben a legközelebbi szegény és gyarló tárgyakon; mikép emelkedik kövek és fa-darabokról s megy át fényes templomokba; állatokról, dicsőített férfiakra, asszonyokra; istenek s istennők sokaságáról egy istenes ember tökéletes eszményére, s ez eszményről amaz egyetlen egy örök Atya hívésére, a kiben mindenek élnek és mozognak.

Minden vallásban benn van a kételkedésnek bizonyos eleme, feloldódásának magva, csirája annak, a mi szebb és állandóbb mint őmaga. Innen van az, hogy a régi istenek — a mythologia szerint — a saját sarjadékaiktól féltek, nehogy a gyermekek elfoglalják az apáknak helyét. Ez okból

Saturnus elnyeli gyermekeit a mihelyt születnek; de trónjáról mégis elüzi Jupiter, kiről viszont Prometheus azt jósolja, hogy másnak fog helyet adni, ki nagyobb lesz, mint ő. A Kelet szent könyveiben is található itt ott némi kételkedés, hogy bizonyos istenek valjon valóban léteznek-e, vagy csupán a végtelen istenségnek árnyékai. Sőt a keresztény iratokban is van némi czélzás a közbenjárói hivatal megszűnésére s egy istenibb kijelentés idejére, midőn — az apostol szerint — a Fiu alávetetik annak, a ki mindeneket hatalmába adott, hogy az Isten legyen mindenekben minden. (I. kor. 15.)

Ha tehát minden vallás, alakulása és fejlődése közben, megfosztotta az embereket régi kedvencz isteneiktől — várható-e, hogy ma a supernaturalismus (természetfölöttiség) vallásából a tiszta ész vallásába átléphessünk anélkül, hogy visszahatással, a sértett érdekek fegyverével, a jóhiszemű megszokás jaj-kiáltásával ne találkoznánk!? Találkozni bizonyára találkozunk, de azért tovább harczolni szent kötelességünk. Hisz, ha bátor és lelkes emberek, reformátorok, olykor-olykor sikra szállva a népet elavult isteneiktől meg nem fosztották volna: ugy ma is tán Hadúrta, vagy a szüz Máriát, vagy Jupitert, vagy Phoebus-Apollót imádnók. Szabad gondolkozásunk, vallásos rationalismusunk (észszerűségünk) ellen a vád ugyanaz, a mi volt egy Krisztus s egy Szókratész ellen. Az újat meg nem alapíthatjuk, anélkül hogy a régit meg ne rendítenők; a természet istenét nem hirdethetjük anélkül, hogy a csodák istenét kételkedés tárgyává ne tennők; az ész és szeretet fensőbbségét fenn nem tarthatjuk anélkül, hogy az önkényes hatalmat és zsarnokságot trónjától meg ne fosztanók. *Igen* t mondani egy magasabb igazságra annyi, mint *nem*-et mondani az elavult hitformára. Minden győzedelmes *igen* egy romboló *nem*-et föltételez. — Ámde azért vissza-ijedjünk-e, megálljunk-e a fél úton; visszaútasítsuk-e a haladó kornak és a józan észnek kiáltó szózatát?! Ha ugy találjuk, hogy az istenek, a kiket imádni szoktunk, nem egyebek, mint bálványok — kívánjuk-e mégis, hogy érintetlenül maradjanak s oltárunkról el ne vitessenek!? A régi hit iránt és az ahoz kötött gyöngéd emberi érzelmek kifejezései iránt bámulatos rokonszenvet érezhetünk: de nagy erkölcsi gyengeség és gyáva tehetetlenség lenne, azt kívánni, hogy hihessük tovább is azt, miről tud-

juk, hogy nem igaz. Kétségen kívül szép, látni a kis leánykát mint ápolja és gondozza fabábuját; szép, figyelni a szeretet és gyöngédség amaz előjeleire, melyek jövőre szólanak, — de mi lenne egyéb, mint reménytelen és szánandó téboly bizonyítéka, ha az édes anya, elhagyva élő gyermekét, újra gédelgetni kezdené az élettelen tárgyat, mely gyermekkori képzelődését egykor oly élénken foglalkoztatta volt. Ép így a vallás terén is, kegyeletes rokonérzettel lehetünk a hitnek mindazon formái iránt, melyeken a lélek egykor egész tisztelettel csüngött, — de tovább is imádni akarni azt, a miről tudjuk, hogy bálvány, — tovább is ismételni az üres szavakat, melyek jelentésüket már régen elveszítették, — tovább is ragaszkodni a száraz hitformákhoz csak azért, mert atyáink is ezt tették: mindez csak lelki zavarra, az élő hit iránti visszaélésre, s a haladni akaró emberi természet elleni harcra vezethet. Atyáink imádták azt, mit isteninek tartottak; vallották a hitet, a melyet igaznak hittek, — és, ha hivek akarunk lenni példájukhoz, nekünk is imádnunk és hinnünk kell azt, ami *mi* isteninek, szentnek és igaznak tartunk; csak így követhetjük őket tényleg és valóban. — Az istenek, melyek elvihezők: nem lehetnek valódi istenek. Csak ő lehet egyedül igaz Isten, kihez kételkedés nem fér; kit felhő el nem homályosíthat, merész gondolat meg nem gyengíthet, profán kéz trónjáról el nem mozdíthat. És valjon van-e ily Isten? — Isten isten után tünt el — lehetséges-e, hogy mindannyian csak muló jelek voltak arra, hogy a tapogatózó, az isten-kereső lelket egy örök mennyei Atya hitére vezessék? — Bizonyos értelemben minden bálvány igaz isten volt, a mennyiben tudniillik az emberi léleknek valamely akkor élő tapasztalatát fejezte ki hiven és igazán. A tapasztalatok azonban a fejlődés és haladás szerint változnak s így változnak az istenről alkotott felfogások is. Épen ezért, az élő Isten, kit imádunk, mindig a mi saját lelki tapasztalatunk hű kifejezése kell hogy legyen, mindig meg kell hogy feleljen legmagasabb gondolatainknak és érzelmeinknek. Hogy tehát ezt az Istent megtaláljuk, ki kell kutatnunk legistenibb tapasztalatunkat. És valjon mi lehet e legfensőbb tapasztalat napjainkban? A természetnek hosszas búvárlása s tanulmányozása után, és az emberi jellemnek mai fejlődése szerint, mi az a legmagasabb hit, melyet élő

meggyőződés gyanánt sziveinkben ápolhatunk és erősíthetünk? Valjon nem ez-e az — hogy a természet roppant birodalma felett egy örök ész, egy végtelen bölcsesség uralkodik, s hogy az ember-világ történelmének bámulatos folyamában és az egyéni életben egy mindenható szeretet vonul át és nyilatkozik?! Végtelen bölcsesség a kültermészetben, gondviselés az emberiség történelmében — — valjon nem ez lesz-e a legmagasabb gondolat Istenről? — Igen, csak ez lehet; sőt a fölfedezések is mindinkább azt bizonyítják, hogy a törvény a természetben is annyi mint elrejtett *szeretet*, s a szeretet a törvénynek legszentebb és legtelesebb kijelentése, nyilvánulása. A humanitás, a maga önfeláldozó szeretetével, az a nagy hatalom és erő, a mely az Isten gyermekeit a szolgaságból dicső szabadságra vezette és vezetheti. A szeretet a törvény betöltése. A törvény: titkos szeretet, s az igaz szeretet: a betöltött tökéletes törvény. — Ez tehát a mi legmélyebb, élő tapasztalatunk, t. i. az ész fensősége, s a szeretet mindenhatósága. És így, e vallásos tapasztalatunkat kifejezni akarva, azt mondjuk, hogy tiszteljük és imádjuk az örök bölcseséget, a végtelen szeretetet, az Istent, kinek teremtő gondolata szüli szeretetének tárgyait. Szeretet és ész sohasem lehetnek elmuló bálványok, mert ezek a legjobbak és legmagasabbak; kifejezik a legfensőbb eszményt; tárgyai egy végnélküli törekvésnek; magyarázóit Istennek, kiről nem állithatunk nagyobb, mint azt, hogy ő: bölcsesség s szeretet. Ez élő Isten előtt elenyészik minden bálvány, de ő maga örökké megmarad. A vallás minden reformátora e kettő által volt ihletve, u. m.: magasabb gondolat, szélesebb szeretet. A zsarnokságnak, a szeszélynek és csodáknak istenei mind elhullottak az ember-sziv mélyebb érzelmei és a lélek magasabb törekvései és vágyai előtt. De mialatt amaz istenek eltűntek: az ész és szeretet fennmaradt, növekedett, erősödött. Az ész és szeretet élő hatalma és fejlődöttsége okozza napjainkban is azt, hogy a régi hitformák hihetlenné, szárazokká és elavultakká lettek és lesznek. Saját emberi természetünk ösztönöz arra, hogy oly Istent keressünk s találjunk, ki a lélek szükségét kielégítheti; ki imádásunkra méltó; ki megfelel az emberi lélek legistenibb tapasztalatának, vágyainak és ohajainak. — És már ily Istent találunk amaz egyetlen egy végtelen lényben, ki, mint örök

bölcsesség, az emberi lelket bevilágítja, s mint végtelen atyai szeretet, a szívet áthatja. E lénynek imádásában a tudomány és a vallás megegyeznek; mert a tudománynak minden törvénye: az örök ész gondolata, s a léleknek minden szent ihlete: a törvény betöltésének, a szeretetnek jóslata.

Szeretet s bölcsesség az Istennek legmagasztosabb nyilvánulásai. A szeretet és bölcsesség Istenét megismerni, imádni és hirdetni igyekezzünk aai! Ha az élet küzdelmei fárasztanak, ha a világ üldöz, ha csalódások és szenvedések szívéket megpróbálják: emeljük fel gondolatainkat és érzelmeinket a mi egyetlen egy Istenünkhöz, mennyei Atyánkhoz, a gondolat és szeretet örök forrásához, s nyerjünk segélyt s táplálékot abból. Az ész és szeretet Istene legyen a mi Istenünk, kívül szívből és lélekben bármikor közlekedhetünk. Számára építünk oltárt szíveinkben; mert azt senki össze nem törheti; ő legyen lelkünknek állandó élő bálvány — — s őt ellenség el nem viszi. Ugy legyen! Amen.

Miért járok én az unitáriusok istentiszteletére?

(Angolból.)

„Készek legyetek pedig mindenkor megfelelni mindenkinek, a ki számot kér tőletek a bennetek levő reménységről, szelidséggel és félelemmel.“ I. Pét. 3. 15—16.

Egy barátomnak ama kérdésére, hogy mi indított engem először s mi indít most arra, hogy az unitáriusok istentiszteletére járjak — megkísértem lehetőleg kielégítő feleletet adni.

En az ugynevezett orthodox hitben növekedtem. Nem régen, azonban, a biblia olvasása közben erősen megragadta figyelmemet Pál apostolnak e fontos és helyes intése: „*Mindezt vizsgáljátok meg; a mi jó, azt tartsátok meg.*“ (I. Thess. V. 21.) Nem emlékszem, hogy a mi templomunkban e kötelesség ajánlását valaha hallottam volna; sőt ellenkezőleg, azt láttam, hogy ott arra igyekeznek, hogy a népet a vallásos dolgokban mind a két félnek kihallgatásától visszatartsák, mint-hogy ez, szerintök, nagyon haszontalan s veszedelmes dolog. Gyakran hallottam azt is, hogy az unitáriusokat hitetleneknek

tartják, kik nem hisznek a Krisztusban, s így nagyon veszélyes embertársak. Miután erről egy vasárnap reggel nagyon sokat hallottam, haza mentem, s egész véletlenül a Lukács evangéliuma XII. részére nyitottam, a hol a nagy Mesternek e nevezetes szavait olvasám: „*De miért nem ítéletek meg ti magatoktól is, a mi igaz?*“ Rögtön elhatározám, hogy e tanácsnak engedve, még azon nap estve az unitárius templomba megyek és itélni fogok enmagamtól. Így is tettem. De mily nagy volt meglepetésem, midőn először is e szavak: „halld az örömmizenetet — az Idvezítő érkezik!“ hangzottak fülemben! — Különös szavak ezek, gondolám, oly emberektől, kiket hitetleneknek mondanak! — Aztán a lelkész egy szép imát mondott az *egyetlen egy Istenhez, a mindeneknek Atyjához*; ebben kifejezte háláját az adományért, melyet Isten a Jézus által e világnak adott, s végül e szavakkal zárta be imáját; „*a Jézus Krisztusnak tanítása szerint, mint tanítványok, kérünk. Amen.*“ Ez után egy kitünő beszédet mondott Ján. V. 39. alapján: „*Ti az irásokat vizsgáljátok; mert úgy tartjátok, hogy azokban örök életetek vagyon; és ezek azok, a melyek én rólam bizonyosságot tesznek: és még sem akartok énhozzám jönni, hogy élteket legyen.*“ — E dolgok teljesen meggyőztek engem arról, hogy a keresztények ezen testülete ellen felhozni szokott vádak nem igazak; hanem, hogy őket egészen félre magyarázzák, igaztalanul tüntetik fel, ellenére a Jakab apostol egyenes intézésének (Jak. IV. 11.) ki így szól: „*Ne szóljátok meg egymást, atyámfiai!*“ Olyannyira tetszett mindaz, a mit hallottam, hogy újra meg újra elmentem templomukba, s el is fogok menni mindaddig, míg ott jézusi igazságokat hallhatok.

Hogy unitárius istentiszteletre járok, erre okaim ezek:

Először. Mert úgy látom, hogy az Unitáriusok lényegtelenek tartanak, sőt elvetnek minden emberi hitformát és czikkelyeket, és, mint igaz protestánsok, csak a bibliát fogadják el a ker. hit alapjául, és abban — a józan ész szerint magyarázva — elég szabályt találnak a jó és igaz életre.

Másodszor. Unitárius istentiszteletre megyek azért, mert ott megtanultam, hogy a „háromság“ tanának, mely elmémet annyiszor zavarba hozta, a bibliában *semmi alapja sincs*; hanem elenkezőleg, hogy az *Istenség oszthatatlan egységét* számtalan bibliai hely tisztán, világosan és határozottan bizonyítja.

Ilyenek pl. „a mi Urunk Istenünk egy Isten“ (V. Móz. 6. 4; I. Kir. 8. 60; Ján. 17. 3); „nálamnál több Isten nincsen“ (Ézs. 45. 5); „csak egy Isten van“ (I. Kor. 8. 6); „mert egy az Isten, és nincsen más őkívüle“ (Márk. 12. 32). Oly tisztán és határozottan bizonyítják a biblia számtalan helyei az Isten egységét, hogy csaknem lehetetlen az ellenkező vélemény fennállásának okát megfejteni. És nekem úgy tetszik, hogy a míg a ker. vallás e megrontása meg nem szűnik: addig hiába hirdetjük az evangeliumot a zsidóknak és a mohamedánoknak; mert hogyan lehetséges, hogy három személy s mind a három „örök Isten legyen,“ s a biblia mégis azt tanítsa, hogy „csak egy Isten van“? Ész fölötti dolgok lehetnek igazak; de ész-ellenes dolgokat — t. i. hogy a három egy és az egy három — igazaknak elhinni nem tudok.

Harmadik okom az, mert az unitáriusok nem fogadják el az *eredendő bűn* népies tanát. E tan, mely az Isten jóságával és szeretetével össze nem fér, egy, néhány bibliai hely félremagyarázásán alapul, mialatt az Ó- és Új-testamentum általában az ellenkezőről beszél. Az eredendő bűn védői azt állítják, hogy Ádám bűne miatt Isten mindnyájunkat végtelen pokoli kínokra kellene hogy vessen, még ha bünt mi magunk el nem követtünk is. Az unitáriusok, ellenben, azt mondják, hogy a biblia e tant nem tanítja, mert ott ezt olvassuk: „a mely lélek vétkezik, annak kell meghalni“ (Ezék. 18. 4.); „a fiu nem viseli az ő atyjának álnokságát; az igaznak önmagán léssen az ő igazsága, és a hitetlenen magán léssen az ő hitetlensége“ (Ezék. 18. 20). Ily értelemben szól Pál apostol is: „mindenkinek megvan a maga hordozni való terhe.“ „Ne tévelyegjete! Az Istenből nem lehet gúnyt űzni. Mert bármit vet az ember, azt fogja aratni is“ (Gal. VI. 5. 7.). Ugyanó az Isten igazságos ítéletéről szólva, mondja: „Ki megfizet mindenkinek az ő cselekedetei szerint“ (Róm. II. 6.). — Ezekkel szemben hogyan állhatna meg az a Kálvini tan, mely az apa bűnéért a fiakat örök büntetésre kárhoztatja! Valóban bámulatos, hogy e tan még a mi felvilágosult korunkban is támogatókra talál!

Negyedik okom az, hogy az unitáriusok világosan bebizonyítják téves és biblia-ellenes voltát ama másik tannak is, mely azt mondja, hogy az Isten az emberiségnek egy kis számát boldogságra előre kiválasztotta, a többieket pedig örök pokoli

kinokra kárhoztatta anélkül, hogy a földi magukviseletére tekintettel lenne. — Egy ily tan csak tiszteletlenséggel illeti Istent, s az evangelium hirdetését haszontalan munkává teszi; lerombolja Istennek szerető tulajdonait, szentségét és igazságosságát, s úgy tünteti fel őt, „a ki minden embereket idvezitni akar“ (I. Tim. 2. 4), — mint a ki ugyanekkor a nagy többséget végtelen nyomorra kárhoztatja. E tan tiszteletlenséggel illeti Jézust is; mert ha e tan igaz, akkor mire valók voltak a Jézus és az apostolok tanításai, intései és felhívásai? mi ezélt akartak ezekkel elérni? Miért hívták és biztatták a népet megbánásra, tudva, hogy a megbánás sem adhat nekik előnyt, boldogságot, mert elkárhozásuk már születésük előtt előre el volt rendelve, és pedig visszavonhatatlanul? Avagy a mi nagy Mesterünk nép-ámitó, csaló volt-e? Mit jelentettek könnyei, melyeket Jeruzsálem közelgő pusztulásának gondolatára hullatott? Az őszinteség és tiszta érzelem könnyei voltak-e azok, mint az unitáriusok hiszik, vagy csupán a színlelésé? Hisz ha az előre-elrendelés tana igaz: akkor Jézusnak tudnia kellett volna, hogy tanításai, intései a zsidóknak hasznára nem lehetnek, ők meg nem térhetnek, akarva sem, mert ez így volt elrendelve. A mint Wesley mondja, „az előre-elrendelés tanának értelme, bármikép magyarázzák is, csak ez lehet, hogy az Isten örök és változhatatlan végzésénél fogva az emberiség egy része okvetetlenül idvezül s a másik okvetetlenül elkárhozik, mindkettőre nézve lehetetlen lévén az, hogy más sorsa legyen.“ Hogy e tan egészen ellenkezik a szent iratokkal, azt bizonyítják a következő helyek is: „nincs személyválogatás az Istennél“ (Róm. II. 11); „Bizonynyal látom, hogy az Isten nem személyválogató; hanem minden nemzetben kedves neki, a ki őt féli és igazságot cselekszik“ (Csel. X. 34). Szintugy (Zsólt. 86. 15) „de te Uram irgalmas vagy s hajlandó a kegyelemre, késedelmes a haragra, nagy kegyelmességű és igazságú.“

Végül. Az unitáriusok visszautasítják a *kiengesztelés* vagy *eleget-terés* tanát is. E tan az eredendő bűn téves tanának kifolyása. Védői azt mondják, hogy miután Isten Ádám bűnéért az ő utódait is vád alá helyezte, s miután e bűnéért megbocsátani teljes elégtétel nélkül hajlandó nem volt: az ő fia, az Istenség második személye, fizette le e büntetést az egész

emberiség helyett, és így kegyelmet nyert ama kevesek számára, kiket Isten önmagának népeiül kiválasztott. Az unitáriusok szerint, az a tan, hogy Isten egy alma megevéséért az egész világot örök halálra kárhoztatta, s csak az ő fiának kiontott vére által lett kiengesztelve — ellenkezik a szent iratokkal; mert ezekben Isten úgy van feltüntetve, mint a ki gyönyörködik a kegyelemben, s kész megbocsátani mindazoknak, kik bűneiket megbánva megtérnek s életüket megjavítják. Pál apostol szerint (Róm. 6. 23): „Isten kegyelmi ajándéka az örök élet,“ — ha tehát „ajándék,“ akkor azt megvásárolni nem kellett.

De lássuk a bizonyítékokat: „Mert te, Uram, jó vagy és kegyelmes és sok irgalmasságu azokhoz, a kik téged segítségül hívnek“ (Zsolt. 86. 5; lásd 130. 4). „Bánjátok meg azért és térjete meg, hogy törültsessenek el a ti bűneitek“ (Csel. 3. 19). „Nem késik el az Ur az ígérettel, mint némelyek késedelemnek tartják: hanem hosszan tűr ránk nézve, nem akarván, hogy némelyek elveszszenek, hanem hogy mindenek megtérésre hajoljanak“ (II. Pét. 3. 9). „Ha megvalljuk bűneinket: hü és igaz (az Isten), hogy megbocsássa nekünk e bűnöket, és megtisztítson minket minden igazságtalanságtól“ — (I. Ján. 1. 9). — Mindezek eléggé bizonyítják, hogy a bűnök megbocsatása a megbánás és megjavulás által történik.

A biblia sehol sem tanítja azt, hogy Krisztus kibékitette Istent a világgal, hanem így szól: „Isten volt az, ki Krisztusban magával kibékitette a világot,“ s tovább így: „béküljete ki Istennel“ (II. Kor. 5. 18—20). E kibékülés módját szépen tünteti fel a tékozló fiu példázata. (Luk. XV.) — —

Ily érveket és igazságokat hirdetnek az unitáriusok. Azt mondják, hogy 3500 oly hely van a bibliában, melyek az ők elveiket határozottan kifejezik; holott a háromság-hívők alig hozhatnak fel egy néhány *látszólagos* bizonyítékot is. Ilyeneknek ismervén meg az unitáriusokat: örömmel járok el istentiszteletükre, s kész szívvel és lélekkel csatlakozom egyházukhoz, ohajtva, hogy mások is ezt tegyék; mert erősen hiszem, hogy eljön az idő, a midőn beteljesülnek a próféta szavai: „azon a napon *egy* Ur leszen és az ő neve is *egy* leszen, mind ez egész földön.“ (Zak. 14. 9.)

